

katero je tedaj sicer prvič slišal. Tako, da bo (mogoče) potrebno počakati na naslednje avtorjevo delo, ki bo morebiti razrešilo to skrivnost. Glede na to, da so se zarotniki v Sarajevu sestajali v gostilni, ki je bila last Slovenca, me ta podatek navdaja z optimizmom, da je mogoče v vsej tej zgodbi kaj resnice. Je pa izbira naslova knjige potrdila predzadnji verz pesmi Frana Saleškega

Šmida, napisanega ob globokem žalovanju za Francem Ferdinandom (*To bodi naša oporoka, to reklo poznim vnukom: Sloven ne zabi Te ne zadnji, ki zrlo tod ga bo nebo!*). V slovenskem zgodovinskem spominu in javnem diskurzu obstaja samo en prestolonaslednik, katerega imena ni potrebno zapisati, pa vseeno vsi vedo, o kom je govora.

Tomaž Ivešič

Kdo so bili liberalci?

Jurij Perovšek: **O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS / Jugoslaviji**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013. 320 strani.

Pisec teh vrstic sem leto nazaj, ko sem poročal o knjigi Jurija Perovška *Samoodločba in federacija*, hudo mušno in nalašč provokativno ugotavljal, da avtor nima občutka za aktualnost tematike, saj je tedaj akribijsko analiziral odnos komunistov do nacionalnega vprašanja; pod drobnogled je vzel politični tabor, ki je bil pol stoletja izrazito v ospredju, nato pa tonil v črno-belo pozabo, ter problematiko, ki se ji je slovensko zgodovino pisje dolgo časa najbolj vneto posvečalo. V besedilu sem potem kakopak pokazal, da je neaktualnost le navidezna, kajti študija po svoji tematiki zapolnjuje veliko vrzel in spodnese marsikateri mit. Tokrat je situacija ravno nasprotna. Zadnja Perovškova knjiga, ki obravnava isto zgodovinsko obdobje – čas med obema svetovnimima vojnama – a povsem drug politični tabor, je še kako aktualna. Avtor, sicer v slovenskem zgodovino pisju znani in uveljavljeni znanstveni svetnik z Inštituta za novejšo zgodovino, namreč v svojem že prepoznavnem slogu nadrobno secira slovenske liberalce in ugotavlja, kakšen je bil njihov idejni svet, kakšna so bila njihova stališča do vere, političnega sistema, kaj so menili o vojski, kaj o narodu. Perovšek ponuja historični odgovor na vprašanje, ki ga lahko danes na vsakem koraku zasledimo v javnem prostoru in v medijih – kdo so (bili) liberalci, kaj je liberalizem?

Enoznačnih odgovorov znotraj sveta idej ni nikdar najti, a paleta predstav o liberalizmu se v aktualnem času vendarle zdi skoraj neobvladljiva in brezbrežna. Če si spet privoščimo hudomušnost, lahko rečemo, da so predstave zelo liberalne, saj »pravi« liberalci sočloveku dopuščajo popolno svobodo misli. To, kar je zame libe-

ralno, je lahko za drugega konservativno, kar je zame demokratično, je za drugega lahko avtokratično. Tudi zato si pri opredelitvah liberalizma vseskozi pomagamo s pridevniki (npr. klasični), predponami (neo-) ... Apologija nekega pogleda, neke opredelitve, je ob tem velikokrat historična, utemeljena v zgodovini. Filozof in nekdanji politik Gregor Golobič je v tem smislu pronicljivo opozoril, da se pojem liberalizma v politiki najbrž preveč povezuje s časom Staneta Kavčiča in t. i. partijskim liberalizmom, ki pa je nekaj povsem drugega od denimo mišljenjskega sveta škotskih filozofov 18. stoletja. In ravno tako nekaj povsem drugega, kot je bil slovenski liberalizem prve polovice 20. stoletja. Klasična zgodovino pisna knjiga *O demokraciji in jugoslovanstvu* je tako nadvse dobrodošel in dragocen prispevek – mor-

da se sliši paradokсно – tudi k razumevanju sedanjega časa, četudi obravnava pretekli čas.

Perovšek v svoji študiji ponuja svoj odgovor na vprašanja o liberalizmu, ki je (spet v liberalni maniri) lahko tudi drugačen od bralčevih predstav (na to je opozoril Marko Zajc v svoji oceni Perovškove knjige v *Prispevkih za novejšo zgodovino*, št. 1, 2014), toda njegova odlika je v tem, da odgovore jasno artikulira in predvsem temeljito argumentira. Trditve opre na nadpovprečnih 900 opomb pod črto nadpovprečne dolžine, v katerih dokumentira ves diapazon tem, ki se jim posveti. Njegovo delo tako ni le študija, ampak obenem tudi argumentativna zbirka avtorsko razporejenih virov. Ni odveč dodati, da je nastajalo skozi daljši čas in da se tematsko in deloma problemsko naslanja na študijo *Na poti v moderno. Poglavlja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*, ki jo je Perovšek izdal leta 2005. V njej je prvič v sintetični obliki ponudil »vodnik« po poteh liberalne misli.

Struktura knjige je dvodelna, v prvem sklopu avtor po poglavjih razpne odnos liberalcev do konkretnih temeljnih vprašanj, v drugem pa podrobno oriše politično in idejno pot dveh osrednjih politikov slovenskega liberalizma tistega časa, Gregorja Žerjava in Alberta Kramerja. Prvi del je tako analitično-dokumentaren, drugi pa biografsko-sumaren. Stališča, ki so prikazana v prvem delu, lahko namreč bralec nato »preizkusi« v drugem delu, ko spremlja pot obeh političnih prvakov. Knjigo je – vsaj po mojem mnenju – mogoče brati tudi obratno. Komur so ljubše politične biografije, lahko najprej prebere drugi del, nato pa se podrobneje seznani s posameznimi idejnimi aspekti v prvem delu. Možen je liberalni pristop.

Osrednji torišči študije sta jugoslovanstvo in demokracija, dva problemska sklopa, ki sta pomembno opredeljevala slovensko liberalno politiko t. i. meščanske dobe. Perovšek ju razčleni skozi več problemskih podsklopov (vključno z omenjenima biografskima poglavjema), dognanja, ki jih ob tem ponuja, pa so bržkone za marsikaterega prepričanca v nekakšne liberalne ideale vsaj deloma presenetljiva. Ugotavlja namreč, da je bila »osnovna značilnost slovenskega liberalizma v vprašanju sobivanja / sožitja ... tako v avstrijski dobi kot v časi prve jugoslovanske države njegovo soglašanje s splošnim slovenskim medsebojnim izključevanjem ... Najbolj izrazito se je pokazalo v trdem liberalnem kulturnoboju odnosu do katoliške strani, čeprav so liberalci ostro nasprotovali tudi delavskemu gibanju vseh idejnih in političnih smeri.« Liberalci ravno tako niso soglašali z žensko volilno pravico, predvsem pa so – kar je bilo z vidika liberalnih maksim zahodnega tipa posebej problematično – po uveljavitvi diktature

kralja Aleksandra v tridesetih letih 20. stoletja sprejeli izrazito nedemokratičen volilni sistem, ki je z javnim glasovanjem, vsedržavnimi kandidatnimi listami, ne navadno delitvijo mandatov ... docela izničil smisel konstruktivnega demokratičnega tekmovanja političnih igralcev. »Svojevrstno razumevanje demokracije,« kakor pravi sam avtor, pa so liberalci pokazali ob vprašanju naroda, ob vprašanju slovenstva in jugoslovanstva, kjer so se postavili na stališče integralnega jugoslovanstva, znotraj katerega so Slovenci eno od plemen. Perovšek ob tem pokaže vso kompleksnost tedanje nacionalne problematike in vso globino identitetnih razsežij z vsemi dilemami liberalne politike vred. Zlasti skozi temeljita orisa politične in idejne poti Žerjava in Kramerja prikaže, da sta pravzaprav oba politika veliko prispevala k uveljavitvi Slovencev kot enega vodilnih političnih faktorjev v prvi Jugoslaviji. Bralec se ob branju knjige o liberalcih tako večkrat sooči z navideznim paradoksom, ko uvidi, da je bilo nekoč mogoče videti le jugoslovanski narod in delati za blagor Dravske banovine obenem. Biografski del knjige je sploh vreden posebne pozornosti, saj v slovenskem zgodovinopisju skoraj kronično primanjkuje dobrih političnih biografij.

Perovšek je v knjigi vseskozi konkreten in sistematičen, le v začetku si je privoščil malo intrigantnosti. Na notranjo stran naslovnice je uvrstil citat iz liberalnega lista *Jutro* iz leta 1926, ki služi kot lajtmotiv njegove analize: »Sedaj se pa zamislimo, da bi bila Slovenija nekaka avtonomna država, kakor jo hoče SLS ... Klerikalni teror [bi] za desetletja vzdrževal v Sloveniji klerikalno nadvlado. Nižje in višje upravne instance, javna varnost, vse bi bilo pod komando škofov in politikujoče duhovščine, proti katerih ukrepom ne bi bilo nobene odpomoči več ... Klerikalci so danes v srečnem položaju, da jim ni treba premišljevati, kako bi z nasiljem zatrli meščansko vojno v avtonomni Sloveniji.« So liberalci morda pretiravali? Nadaljnjih 300 strani se bere kot poglobljen komentar te izjave.

Jure Gašparič